

проілюстровано прикладами з математики: «Якщо проінтегруємо функцію, то отримаємо іншу функцію з доданком невідомої константи. Ця константа – невизначеність, яку не знає навіть Бог» [1, с. 191]; «Ми точно знаємо, що $2 + 2 = 4$. Але XX століття показало, що не факт. Якщо так захоче Партія...» [1, с. 192]. У такий оригінальний і стилістично еклектичний спосіб авторська історія одного міста перестає бути локальною, бо вона чітко віддзеркалює глобальні проблеми сьогодення і проєктує майбутнє. Очевидно й доказово історія в концепції Олександра Котиса з науки про минуле стає наукою про сучасне і навіть про майбутнє: «Намацати ґрунт руїн минулого під ногами, знайти не попіл, а твердий уламок, щоб, не провалюючись, зробити крок уперед» [1, с. 215].

Детермінологізація – це лише один із багатьох можливих факторів експресивності, якими послуговується автор науково-популярного видання про Луцьк. Тому перспективними будуть подальші студії інших шляхів експресивізації сучасного урбаністичного тексту.

Література

1. Котис О. Луцьк. Тисяча років життя та історії. Київ: Віхола, 2024. 224 с.
2. Марчук Л. Детермінологізація як засіб неосемантизації термінів у художньому стилі сучасної української мови. Лінгвостилістичні студії. 2017. Вип. 6. С. 122–128.
3. Приймачок О. І. Експресиви сучасного науково-популярного тексту природничої тематики. Закарпатські філологічні студії. 2024. Вип. 34. Т. 2. С. 39–45.
4. Тлумачний словник української мови. URL : <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F>

Карина Похозей, Олександр Межов

Топоніми як спеціалізовані назви художнього простору в повісті Ірини Вільде «Повнолітні діти»

Простір є однією з основних категорій, за допомогою якої люди сприймають та розуміють світ. Визначаючи фізичні межі людського існування, простір разом з часом є одним із ключових понять, що використовуються для сприйняття, осмислення та опису світу. Ці фундаментальні категорії є в усіх мовах світу.

Художній простір – один із найважливіших компонентів довершеного художнього цілого, своєрідна «образна модель дійсності, що формується автором і є результатом його вибору, зумовлена жанром твору, часом відтворюваних подій і часом написання тексту» [6, с. 78]. Художній простір визначає, які прийоми, лексичні засоби та інші елементи мови та мистецтва використовує митець для створення свого унікального художнього світу. Письменники активно користуються різноманітними мовними засобами для вираження та визначення меж художнього простору, конкретного місця подій у майбутньому творі. Особливе значення в цьому має топоніміка, яка є найбільш чітким та конкретним маркером художнього простору і відіграє важливу роль у вираженні просторових характеристик твору. Крім того, письменники використовують різноманітні лексеми з просторовим значенням, які разом з топонімами створюють локальну парадигму в художньому тексті [4].

В останні роки спостерігаємо значне зацікавлення науковців категорією простору. Ця універсальна категорія є об'єктом дослідження різних галузей: філософії, літературознавства, функціональної лінгвістики, лінгвосеміотики, лінгвоконцептології, етнолінгвістики, лінгвокультурології та ін. Історія вивчення художнього простору охоплює вже не одне століття. Як українські, так і зарубіжні лінгвісти намагалися описати особливості категорії простору, виокремити основні типи простору та мовні засоби його вираження у літературних текстах.

Погляди науковців відрізнялися різноманітністю підходів до класифікації та трактування основних аспектів цієї проблеми [3].

Питання просторових відношень у мовознавстві вже давно привертає увагу дослідників. Теоретичні аспекти категорійної семантики локативності висвітлено у працях І. Вихованця, А. Загнітка, К. Шульжука, М. Степаненка, М. Мірченка та ін. Просторові відношення як концепти вивчали Н. Сегал, Т. Радзієвська, К. Трикоз. Особливості вербалізації просторових відношень на лексичному рівні досліджували С. Фоміна, Т. Скорбач, В. Головіна, на морфолого-синтаксичному – М. Степаненко, М. Мірченко, Н. Костусяк, Т. Масицька, О. Межов. Мовні засоби вираження просторових відношень в українській мові стали об'єктом студіювання О. Бачишиної [1], проблеми категорії художнього простору в діяхронному аспекті – Т. Врублевської [3], засоби вираження категорії простору в художньому творі – О. Кардашук [6]. Заслужують на увагу дослідження категорії простору на матеріалі текстів окремих письменників, зокрема мовного образу простору в поетичному дискурсі Юрія Андруховича (стаття В. Головіна [4]).

Мета пропонованої публікації – здійснити комплексний аналіз топонімів як спеціалізованих назв художнього простору у повісті Ірини Вільде «Повнолітні діти». Реалізація мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) виявити роль географічних назв у створенні естетичного, культурного та символічного контексту твору «Повнолітні діти» Ірини Вільде; 2) простежити, як авторка використовує топоніми для увиразнення соціальних, історичних та психологічних аспектів персонажів і подій, а також для формування загальної атмосфери та ідейної структури повісті.

Лексику, що здатна виражати просторові відношення, можна поділити на такі групи:

1. Назви форм рельєфу, обмежених та необмежених, водних, повітряних та інших просторів;
2. Власні назви топонімів та мікротопонімів;
3. Назви зелених масивів та рослин;
4. Назви предметів побуту, їх частин;
5. Назви людей та частин тіла [1].

Відповідно до попереднього згаданого, дослідження топонімів є важливим аспектом у розумінні загального художнього простору твору. У наукових та культурних дослідженнях, пов'язаних з географією, лінгвістикою та історією, топоніми – це ключовий елемент, який відображає взаємозв'язок між людською культурою та природним середовищем. Ці спеціалізовані назви простору, що охоплюють міста, річки, гори та інші географічні об'єкти, не лише вказують на фізичну присутність місцевості, але й утримують у собі багато історичних, культурних та етнічних аспектів. Розглянемо роль топонімів та їхню специфіку як основних мовних засобів на позначення простору.

Топоніми охоплюють чимало різновидів. Найпростішою серед класифікацій, які базуються на географічних ознаках, є систематизація за територіальним принципом. Ця система полягає у групуванні назв в межах природних або адміністративно-територіальних одиниць. Серед цих різновидів можемо виділити ороніми, гідроніми, біоніми, ойконіми, антропоніми, хороніми, теоніми, дромоніми, урбаноніми [8].

Загалом Ірина Вільде вживає 38 різних топонімів на позначення різних об'єктів як природного, так і урбаністичного простору. Найбільше серед них ойконімів, тобто назви поселень, які поділяються на дві групи. На позначення першої групи – **назв міст** або **міських поселень** використовуємо термін полісонім, таких топонімів у повісті налічується 15: *Букарешт, Чернівці, Париж, Стамбул, Касабланка, Відень, Абація, Прага, Єрусалим, Львів, Грац, Хотин, Кишинів, Венеція та Трієст*; наприклад: «Нарешті чоловік знову між своїми...нарешті знову в Чернівцях, а це найважливіше» [2, с. 362], «Яка шалена конкуренція панує тут між косметиками з Парижа і Стамбула!» [2, с. 369], «Ви знаєте, що на одному концерті у Празі сам Олесь подав був мені руку» [2, с. 395], «Він у Відні чи Празі, можливо, навіть в недалеких Львові» [2, с. 423], «Ще раз вона зустрілась із своїм коханим і одним

гірським сільці під Грацом» [2, с. 438]. Як бачимо, авторка не обмежується суто українським простором, доволі широка географія топонімів, із перелічених лише 4 міста на території нашої держави. Також прикметно, що Ірина Вільде при написанні назви столиці Румунії використовує Харківський правопис або так звану «скрипниківку»: *Букарешт*, а не *Бухарест*, наприклад «Дарка приїхала з самого Букарешту» [2, с. 361], «Букарешт цього не дав би їй» [2, с. 383], «Дир студіював медицину в Букарешті» [2, с. 396]. До другої групи входять назви **сільських поселень**, тобто комоніми, всього ми нарахували 3 такі одиниці: *Веренчанка*, *Гореча*, *Луківці*, наприклад: «Все ж мусите признати деяку пруживість моїй пам'яті, коли на звук вашого імені я пригадав собі зараз Веренчанку» [2, с. 373], «Тоді якось так сама від себе зродилась думка зробити в найближчу неділю прогульку в лісок, на Горечі» [2, с. 399], «Стефко зараз, у сьомій, має поїхати до Луківців з сестрінком дідички» [2, с. 412].

Очевидно, що міська тематика (зокрема й полісоніми) домінує над сільською (комонімами). Авторка будує перед нами так звану опозицію *місто–село*, і в цьому аспекті топоніми є ключовою ланкою, адже саме вони описують простір, дають змогу зрозуміти, де відбуваються події. Дія твору зосереджена на міських реаліях, проте село як географічна одиниця теж дуже важливе. Саме завдяки такому контрасту ми усвідомлюємо, наскільки повість «Повнолітні діти» – міський текст.

Ще однією великою групою можемо назвати власні назви на позначення **вулиць**, тобто годоніми, всього у повісті використано 9 таких топонімів: *Зелена*, *Руська*, *Римська*, *Панська*, *вулиця Петровича*, *Висока*, *Манастирська*, *Залізнична* та *Ратушева*, наприклад: «Тепер, чоловіче, після скасування стану облоги запульсує нове життя на нашій Зеленій!» [2, с. 366], «А це ж романтика: вийти собі ввечір на Панську, вплестись у барвистий хорівід, почувати себе якоюсь частинкою цього наперфумованого колективу, бачити довкола себе типи різних рас, ловити звуки бодай п'яти мов і.. мати ту ілюзію, що проходиш вулицями Касаблянки» [2, с. 369], «Ми живемо на Високій, номер сто п'ять» [2, с. 389], «Тепер курси неграмотних на Манастирську...» [2, с. 424], «Від години ухарактеризований, він танцює на естраді в «Gaudeamus» при Залізничній вулиці» [2, с. 434], «Досить того, що популудні, десь коло шостої, прибіг знову Богдан: він зробив умовну продаж з одним ювеліром з вулиці Ратушевої» [2, с. 436].

Серед усіх цих власних назв можемо виокремити вулицю Петровича, цей топонім одночасно є і годонімом (назва вулиці), і антропонімом, адже назва походить від власного імені людини: «Після мозаїки на Панській – вулиця Петровича видається тихим, сірим чоловічком» [2, с. 369]. Також доцільно виділити топоніми *Руська* та *Римська*, які пішли від власних назв держав *Русь* та *Рим*. Прикметно, що Ірина Вільде часто зіставляє їх, вкотре будуючи антонімічну пару, щоб продемонструвати протистояння Сходу та Заходу, що підкреслює не тільки урбаністичні елементи тексту, а й його політичну та історичну спрямованість: «З Руської, тепер уже «Римської» (нарешті Рим і Крим віднайшли себе!) через ринок пірнули дівчата в Панську» [2, с. 368].

Окрім вищезазначених топонімів, у повісті «Повнолітні діти» Ірина Вільде використовує значну кількість хоронімів, які ми теж поділяємо на дві групи:

Перша з них – **назви країн**, таких топонімів налічуємо 6: *Румунія*, *Молдавія*, *Україна*, *Німеччина*, *Франція* та *Італія*, наприклад «Матуру ж при сприятливій складі іспитової комісії можна в Румунії так само купити, як ступінь «доктора» чи посвідку на умовно недужого, але в цій трансакції обов'язують теж якісь форми» [2, с. 365], «Бо я бачила в Молдавії, як шваби визначають на пасовиську по кілька метрів квадратних кожній корові, прив'язують її до гака, що ледве вистає з землі і «розмалюй» собі: довкола море трав і квітів, а дурна корова тупцює безнастанно на своїх кількох метрах» [2, с. 368], «Так виглядала справа державних фінансів Франції при кінці XVIII століття» [2, с. 418], «Гиньо Іванчук заповів свій реферат про початки фашизму в Італії» [2, с. 424]. Більшість цих топонімів можна зарахувати до далекого або ж відкритого простору, лише назва *Україна* є винятком. Хоч назва країни характеризує відкритий, доволі широкий простір, проте для авторки вона постає як закритий,

самодостатній, близький простір [4]. Лише з цим топонімом письменниця вживає прикметник, а саме «велика»: «Найприємніше з цього клубка подій і вражень є те, що Зоя з «Великої України», а водночас така, як всі інші дівчата, що ходять на університет» [2, с. 389]. Це засвідчує її особливе ставлення до рідної землі, яку вона навіть за допомогою мовних засобів виокремлює на фоні інших держав.

До другої групи зараховуємо назви **природно-ландшафтних областей**, у творі використано 5 таких одиниць: Крим, Буковина, Галичина, Сагара та Наддніпрянщина, наприклад: «Такі плітки про неї – це, як кажуть у нас, на Буковині, «жаден» комплімент» [2, с. 365], «А втім, хвалити Господа, в нас на Буковині – ще не большевія» [2, с. 400], «Бо треба знати, що Іван Грушка – це один з вояків історичного 112-го полку, що то в дев'ятнадцятому році збунтувався проти румунської влади і в повнім озброєнні перейшов на Наддніпрянщину» [2, с. 471]. Якщо Буковина, Галичина та Наддніпрянщина це загальновідомі та достатньо просторі власні назви, то Сагара – це район на околиці Львова, місцевість Голоска і сучасного Брюховицького лісу. Існує й варіація написання цієї власної назви – Сахара. У XVIII–XIX століттях у цій місцевості ліс був зруйнований безжалюбно, що призвело до того, що через піщані ґрунти вона стала схожою на пустелю Сахару. Пізніше, під керівництвом австрійської влади, на цьому місці було засаджено соснові дерева, і тепер тут розкинувся сучасний Брюховицький ліс: «Не тому, що погода сказала і надворі вже третій день мете снігом, як саум піском на Сагарі, а просто тому, що вона, Муха Манастирська, робить «щось» на такі святкові ферії» [2, с. 463].

Приклади, що були наведені попередню, підтверджують високу активність у використанні топонімів для локалізації дій в повісті, що відображає реальність. Просторові лексичні елементи в тексті взаємодіють з контекстом, створюючи зв'язок з реальністю та конкретними місцями, формуючи своє специфічне смислове середовище. Топоніми відіграють ключову роль, заповнюючи текст смисловим вмістом. Взаємодія просторових лексичних елементів між собою та з іншими рівнями тексту породжує різноманітні конотації, метафоричні образи та різні форми когерентності, зокрема й мікро-простори окремих персонажів. Використання просторових лексичних елементів у відповідному контексті перетворює їх у провідні семантичні складники художнього образу в цілому [4].

Отже, використання топонімів у художньому тексті додає автентичності та конкретності уявленням про місце події. Назви міст, сіл, річок або гір можуть відображати культурні, історичні та географічні особливості місцевості, що робить навколишній світ у творі більш живим і переконливим. Також різні види топонімів підсилюють той чи той настрій твору, створюють певну атмосферу, дозволяють краще уявити художній простір (природний, міський, сільський). Використання топонімів впливає на сприйняття тексту, збагачуючи його інформаційно та емоційно. Такий рівень деталізації сприяє зануренню у текст, його глибокому і вдумливому прочитанню.

Література

1. Бачишина О. Б. Мовні засоби вираження просторових відношень в українській мові. *Наукові записки. Серія: Філологічна*, 2012. № 24. С. 7–9.
2. Вільде І. Метелики на шпильках. Б'є восьма. Повнолітні діти. Київ : Віхола, 2023. 512 с.
3. Врублевська Т. В. Проблема категорії художнього простору в діахронному аспекті. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. Хмельницький, 2013. № 6. С. 53–62.
4. Головіна В. С. Мовний образ простору у поетичному дискурсі Юрія Андруховича. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. Житомир, 2011. Вип. 58. С. 105–107.
5. Зубков М. Г. Українська мова : універсальний довідник. Харків: ВД «Школа», 2004. 496 с.
6. Кардашук О. В. Засоби вираження категорії простору в художньому творі. *Записки з загальної лінгвістики : зб. наук. праць*. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2005. № 6. С. 78–84.
7. Павленко Г. М. Лінгвістична категоризація часу. *Держава та регіони : науково-виробничий журнал*. Запоріжжя : Гум. ун-т «ЗІДМУ», 2008. № 1. С. 49–53.
8. Титаренко А. А. Принципи класифікації топонімів. *Science and education a new dimension*. Budapest, 2013. Vol. 2. P. 141–146.